

УДК 368.01

Стражева В.В., старший викладач кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного університету ім. Василя Стуса

СТРАХОВИЙ ПРОЦЕС: ПОНЯТТЯ, ЕЛЕМЕНТИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ

В статті проаналізовано теоретичну сутність страхування як економічної категорії, систематизовано концепції провідних наукових шкіл відповідно до етапів становлення світової економічної системи. За результатами аналізу усвідомлюючи комплексність, послідовність та системність страхування запропоновано розглядати його як комплекс дій страховика та страхувальника з моменту усвідомлення ризику до моменту надання послуг щодо виплати страхового відшкодування. В процесі аналізу окрему увагу приділено кожному з етапів запропонованого страхового процесу, обґрунтовано необхідність, послідовність та значущість цих етапів в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки страховика, та зроблено висновок щодо вичерпності кожного з етапів страхового процесу. Сформовану послідовність етапів в умовах запропонованого страхового процесу аналітично апробовано з метою практичного використання страховиками та виявлено, що страховий процес є універсальним практично для кожної страхової послуги, проте виявлено і виключення в частині практичного застосування деяких етапів процесу, що пов'язано з законодавчим не врегулюванням.

Ключові слова: страхування, резерви, страховий маркетинг, система, ризик, збиток, канали продажу, перестрахування, інвестування.

Рис. 1, Табл. 1, Літ. 5

Стражева В.В.

СТРАХОВОЙ ПРОЦЕСС: ПОНЯТИЕ, ЭЛЕМЕНТЫ И НЕОБХОДИМОСТЬ ВНЕДРЕНИЯ

В статье проанализирована теоретическая сущность страхования как экономической категории, систематизированы концепции ведущих научных школ в соответствии с этапами становления мировой экономической системы. По результатам анализа осуществлено осознание комплексности, последовательности и системности страхования, предложено рассматривать его как комплекс действий страховщика и страхователя с момента осознания риска до момента предоставления услуг по выплате страхового возмещения. В процессе анализа особое внимание уделено каждому из этапов предложенного страхового процесса, обоснована необходимость, последовательность и значимость этих этапов в системе обеспечения финансово-экономической безопасности страховщика, сделан вывод об полноте каждого из этапов страхового процесса. Сложившаяся последовательность этапов в условиях предложенного страхового процесса аналитически апробирована с целью практического использования страховщиками и выявлено, что страховой процесс является универсальным практически для каждой страховой услуги, однако обнаружены и исключения в части практического применения некоторых этапов процесса, что связано с законодательными неточностями.

Ключевые слова: страхование, резервы, страховой маркетинг, система, риск, ущерб, каналы продаж, перестрахование, инвестирование.

Strazheva V.

INSURANCE PROCESS: CONCEPT, ELEMENTS AND NECESSITY OF IMPLEMENTATION

The article analyzes the theoretical essence of insurance as an economic category, systematizes the concept of leading scientific schools in accordance with the stages of formation of the world economic system. According to the results of the analysis, aware of the complexity, consistency and systemicity of insurance, it is proposed to consider it as a complex of actions of the insurer and the insured from the moment of awareness of the risk to the moment of provision of services for the payment of insurance indemnity. In the process of analysis, particular attention is paid to each of the stages of the proposed insurance process, the necessity, consistency and significance of these stages in the system of ensuring the financial and economic security of the insurer is substantiated, and the conclusion is made on the exhaustiveness of each of the stages of the insurance process. The established sequence of stages in the proposed insurance process is analytically tested for practical use by insurers and it is found that the insurance process is universal for practically every insurance service, but the exclusion is also found in the part of the practical application of certain stages of the process, which is connected with the legislative non-settlement.

Key words: insurance, reserves, insurance marketing, system, risk, loss, sale channels, reinsurance, investment.

Постановка проблеми. В статті розглянуто специфічність та багатоаспектність страхування як економічної категорії під постійним впливом соціально-економічних змін в сучасному суспільстві потребує постійного аналізу та уточнення. В основі ідеї страхування покладено ризик, як стан об'єктивної невизначеності на будь-якому етапі суспільно-економічного буття. Під впливом динамічного розвитку економічної системи ризик зазнає еволюційних змін, що потребує відповідної реакції з боку страхового ринку. Тому, в сучасних умовах, подальший аналіз та усвідомлення теоретичних аспектів відносно поняття «страхування» відіграє ключову роль в практичній діяльності страховиків з метою забезпечення фінансово-економічної безпеки ринку страхування України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається. Дослідженням теоретичних основ та практичної значущості стосовно економічної сутності поняття «страхування» в своїх наукових роботах у різні часи займалися такі провідні вітчизняні та закордонні вчені: В.Д.Базилевич [1], Л.В. Шірінян [2], С.С. Осадець [3], Л.І. Рейтманом [4], В.В. Шаховим [5], Т.А.Говорушко [6], Ф.В. Коньшин [7] та ін.

Мета статті. Гармонізація теоретичної бази та практичного змісту цієї складної економічної категорії в контексті забезпечення достатнього рівня фінансово-економічної безпеки як окремого страховика, так і ринку страхування в цілому.

Виклад основного матеріалу. За своєю природою страхування є достатньо складною та специфічною ланкою фінансово-економічної системи. В загальноприйнятому та законодавчо закріпленому розумінні страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих

фондів [1]. З іншого боку страхування це – механізм взаємодії учасників страхового ринку в результаті якого здійснюється формування та перерозподіл цільових грошових коштів - фондів страховика. Проте, якщо говорити про страхування, як наукову категорію слід приділити увагу її комплексності та повноти з точки зору соціально-економічного призначення та ефекту. Наукова концепція страхування протягом всього періоду свого вивчення зазнає змін та уточнень, що пов'язано з різними поглядами провідних науковців на масштаби вивчення категорії страхування [9].

Основні наукові концепції визначення сутності страхування наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Наукові концепції щодо визначення сутності страхування*

Назва концепції	Провідні дослідники	Визначення
Теорія евентуальної потреби	У.Гоббі, В.І.Серебровський, А.Манес, В.Р.Ідельсон	Призначення страхування вбачається у забезпеченні майбутньої випадкової потреби, яка полягає в усуненні наслідків шкоди.
Теорія страхового фонду	І.І.Степанов, К.Г.Воблій, В.К.Райхер, К.А.Граве, Л.А.Лунц, Ф.В.Коньшин	Концепція передбачає необхідність формування страхового фонду за допомогою внесків невизначеної кількості осіб
Теорія відшкодування шкоди	Р.Еренберт, М.Вольф	Страховання визначається як спосіб боротьби з негативними наслідками випадкових небезпек, що спричиняють шкоду
Теорія страхового ризику	С.Осадець, Л.Горбач, К.Турбіна, І.Корчевський	Зміст теорії полягає у тому, що ризик, який пов'язаний з можливими небезпеками, спонукає страхувальників вступати в страхові відносини
Теорія страхового договору	Г.Ф.Шершеневич, С.Ліон, Ю. Гірке, В.Еренберг, А.Гойхбарг	Теорія ґрунтується на твердженні, що саме договори складають основну правову форму страхових відносин
Теорія господарської діяльності	В.В.Шахов, А.Вагнер, Р.В.Ідельсон, А.Манес	Страховання розглядається як діяльність страхових організацій по компенсації збитку, що виникає у страхувальників при настанні певних обставин (страхових випадків), передбачених законом або договором, шляхом здійснення виплат із страхового фонду, сформованого із внесків страхувальників
Теорія страхових відносин/ правовідносин	І.В.Стремковська, С.С.Осадець, В.В.Шахов, Л.І.Рейтман, О.Д.Заруба, В.М.Фурман В.Н.Яковлева та інші	Найбільш науково обґрунтована теорія, відповідно до якої страхування визначається як система економічних відносин між конкретними суб'єктами господарювання – страхувальниками та страховиками

*розроблено автором на основі [9]

Таким чином, прослідковується чіткий концептуальний конфлікт серед представників різних наукових шкіл, відносно поняття «страхування», що породжує необхідність подальшого вивчення теоретичних засад його економічної природи через усвідомлення особливостей практичного застосування. В загальному розумінні категорії «страхування» кожне з наведених визначень доповнює наступне і жодним чином не виключає одне одного. Різноманітність поглядів вказаної категорії можна пояснити тим, що в рамках кожної з теорій страхування розглядається з різних ракурсів, тобто в основу розглянутих концепцій покладено тільки один, або декілька аспектів страхової справи, хоча, як відомо, необхідність, суспільне значення та всеосяжність страхування виражається через специфічні аспекти серед яких: природний, соціальний, економічний, юридичний та міжнародний. В зв'язку з чим твердження, що страхування це комплексне поняття - вичерпне та не потребує додаткового усвідомлення.

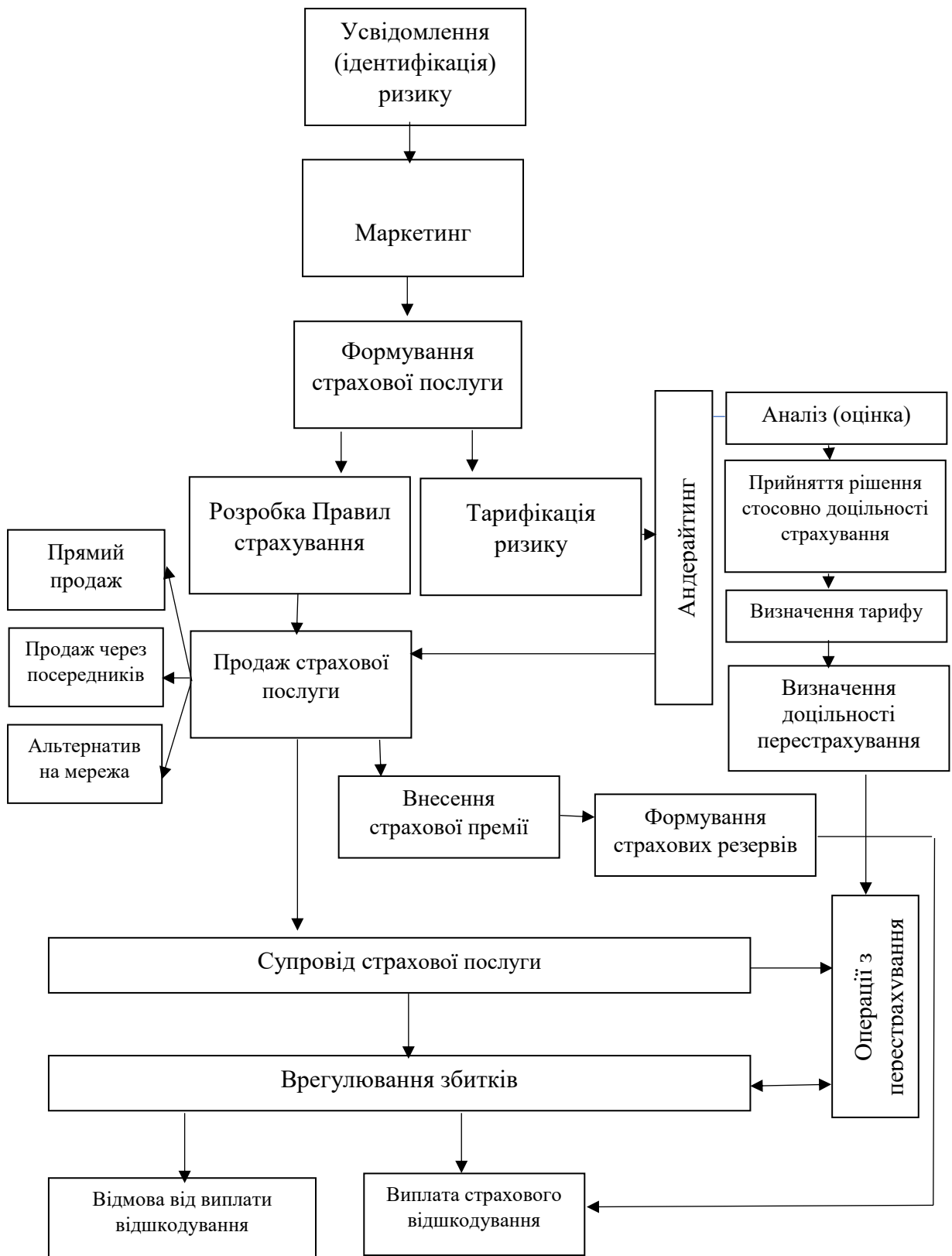
Слід зазначити, що в основу ідеї страхування покладено ризик, як стан об'єктивної невизначеності на будь-якому етапі суспільно-економічного буття. Ризик у страхуванні – ймовірна подія або сукупність таких подій на випадок настання яких проводиться страхування, тоді як реалізацією страхового ризику є факт часткової або повної компенсації страховиком на користь страхувальника шкоди, що було заподіяно в результаті страхової події. Необхідність страхового захисту виникає за умови усвідомлення ризику з ціллю зменшення матеріальних та нематеріальних збитків у результаті реалізації страхових ризиків. Таким чином, комплекс дій з моменту усвідомлення та ідентифікації ризику до моменту його реалізації та врегулювання доцільно розглядати як страховий процес.

Розглядаючи страхування як процес цілеспрямованої діяльності страховика доцільно виділити окремо кожний етап, що долає страховий ризик до моменту своєї реалізації (рис. 1).

Усвідомлення ризику, з одного боку, спонукає потенційного страхувальника до пошуку інструменту за допомогою якого можливо зменшити наслідки настання несприятливої події (ризик), а з іншого боку – страховика на розробку відповідної страхової послуги. З ціллю гармонізації попиту на страхові послуги та задоволення страхових інтересів потенційних страхувальників у страховій справі широко використовують маркетингові інструменти.

Маркетинг у страхуванні – комплекс заходів, що направлений одночасно на використання методів, інструментів та засобів впливу на потенційного страхувальника, серед яких: реклама, постійний перегляд якості послуг, що надаються, впровадження актуальних форм реалізації страхових послуг та аналіз інформації стосовно ефективності діяльності страховика.

З іншого боку страховий маркетинг впливає на процес формування безпосередньо страхової послуги, бо саме результати дослідження попиту та пропозиції в умовах потенційного страхового поля відіграють ключову роль при розробці кожної окремої страхової послуги. Цей процес реалізується через оцінку рівня конкурентоспроможності страхової послуги, що формується (вивчення динаміки та розміру доходів та витрат потенційних клієнтів, опитування, анкетування, збір та аналіз інформації, думка експертів страхового ринку щодо необхідності розробки та впровадження страхової послуги). При цьому весь процес страхового маркетингу має активний замкнутий характер, що дозволяє ефективно регулювати результати поточної діяльності страховика.



* розроблено автором

Рис. 1. Страховий процес

Оформлена відповідним чином страхова послуга, що підпорядковується правилами страхування та має типову форму договору страхування з рекомендованим пакетом страхових тарифів та коригуючих коефіцієнтів до них готова до реалізації. Сформована страхова послуга має специфічну структуру та включає в себе оболонку та ядро страхової послуги. Основою ядра страхової послуги є ризик, тому при оцінці вартості сформованої страхової послуги ключову роль відіграє процес тарифікації ризику, тобто встановлення страхового тарифу, або брутто-ставки. Встановлення страхового тарифу для кожного виду страхової послуги потребує окремої уваги. Це пов'язано з тим, що адекватна тарифікація страхової послуги слугує міцним фундаментом для побудови ефективного та стабільного страхового портфелю страховика з метою забезпечення достатнього рівня фінансово-економічної безпеки.

Процес аналізу ризиків, що пропонують до страхування, визначення ризику страхового тарифу, прийняття рішення щодо доцільності страхування або відмови від страхування того чи іншого ризику в страхуванні отримав назву андеррайтинг. При цьому, слід розуміти, що андеррайтинг в страхуванні, це складний послідовний бізнес процес, що сам по собі уособлює сутність страхування, має свою проблематику та є об'єктом окремого дослідження. Об'єктивним підсумком процесу андеррайтингу є визначення страхового тарифу за яким дозволено прийняти ризик до страхування з можливістю, за необхідністю, його подальшого перестраховання.

Тарифікована страхова послуга потрапляє в систему страхової аквізиції та підлягає продажу через основні канали реалізації в умовах ринку страхових послуг. До основних каналів реалізації страхових послуг відносять: прямі продажі, продаж страхових послуг через посередників та продаж страхових послуг за допомогою альтернативної мережі. Під прямим продажем в страхуванні слід розуміти продаж страхової послуги без залучення посередників, тобто процес купівлі/продажу страхового полісу відбувається в офісі (філії, представництві) страховика. Окрім порівняної економічності прямим продажам притаманний високий рівень контролю за якістю послуг, що надаються. При цьому слід розуміти, що в контексті страхування, як наукової категорії не вважається безпосередній вплив страхової етики, хоча на практиці на етапі продажу страхової послуги та її подальшого супроводу елемент додержання правил страхової етики сприяє збільшенню кількості укладених страхових угод за рахунок так званих крос-продажів.

В умовах динамічного розвитку фінансового сектору і ринку страхування в цілому окремої уваги потребує механізм продажу страхових послуг через посередників: брокерів та агентів. Страхові агенти та брокери в умовах національного ринку страхування відіграють ключову роль з точки зору забезпечення широкої доступності страхових послуг в межах відповідного страхового поля. Посередники будучи повноправними учасниками страхового ринку виступають ефективним інструментом просування страхової послуги підвищуючи її конкурентоспроможність. Побудова широкої агентської мережі, за умови її ефективності, розширює масштаби проникнення страхової послуги, тим самим відбувається процес всебічного охоплення страхуванням кола потенційних клієнтів.

Стрімкі зміни, що відбуваються у всіх сферах соціально-економічних, політичних та міжнародних відносин призводять до виникнення нових ризиків та еволюції вже існуючих. Пристосовуючись до нових умов господарювання страховики мають шукати інші, більш інноваційні інструменти продажу страхових послуг. У зв'язку з чим, поряд з класичними методами та каналами продажу починає діяти так звана альтернативна мережа. До альтернативної мережі, наприклад, можна віднести продаж

страхових полісів, як додаткової послуги при реалізації банківських продуктів. Тобто, продаж страхових послуг за допомогою альтернативної мережі здійснюється як супутня послуга, комплексно з основною.

Факт купівлі/продажу страхової послуги підтверджується та скріплюється взаємними підписами сторін договору, при цьому, слід зауважити, що договір страхування вступає в силу з моменту внесення страхувальником страхового платежу або певної його частини за взаємною згодою сторін, або з 00 годин дня наступного після внесення страхового платежу [3]. Тобто, в момент підписання такої угоди, страхова послуга втілюється в договір страхування, а з моменту внесення страхової премії страховик приймає на своє утримання ризику, відповідно до закріплених істотних умов договору страхування.

Усвідомлюючи, зворотність страхового платежу, як специфічної ознаки страхового процесу страховик з моменту отримання страхового платежу, або його частки починає процес формування страхових резервів з метою забезпечення можливості здійснення виплати страхового відшкодування в разі настання страхової події. Таким чином проявляється принцип зворотності страхової послуги, коли страховик спочатку отримує платіж, а потім, через деякий час, надає послуги у вигляді виплати страхового відшкодування. В період з дати отримання платежу до виплати страхового відшкодування страховик має змогу сформувати страхові резерви, розмір яких на будь-який момент дії чинного договору страхування має бути достатнім для покриття збитків страхувальника відповідно до умов договору. Така закономірність обумовлена впливом на страховий процес основної, або виробничої функції страхування, в той же час, грошові кошти за рахунок яких сформовані страхові резерви є основою інвестиційної діяльності страховика. В сучасних умовах страхова діяльність безпеліційно має здійснюватися паралельно з інвестиційною, бо ефективне розміщення власних коштів і вільних резервів має позитивний вплив на рівень фінансово-економічної безпеки страховика. Проте здійснюючи інвестиційну діяльність страховики потрапляють під вплив пакету інвестиційних ризиків, що спонукає їх до проведення такого типу інвестиційної політики, де зберігається адекватний баланс безпечності та прибутковості. В разі обрання ефективної інвестиційної політики страховики мають змогу активно конкурувати в умовах ринку страхових послуг та, за необхідністю, компенсувати збитки від основної діяльності за рахунок доходів від проведення інвестиційної діяльності.

Одночасно з процесом формування страхових резервів за рахунок часток сплачених страхових внесків, страховик здійснює супровід страхової послуги. Витрати страховика на ведення страхової послуги включаються до її собівартості. На цьому ж етапі можливе здійснення операцій з перестраховання ризику, що було прийнято до страхування. Перестраховання це невід'ємна частина страхових відносин, що дозволяє страховику передати частину раніше прийнятих до страхування ризиків на утримання інших страховиків – перестраховиків. Економічна суть перестраховання полягає в перерозподілі між страховими компаніями сформованого страхового фонду [4]. Тобто, перестраховання це достатньо дієвий інструмент управління ризиком та спосіб забезпечення відповідного рівня фінансової безпеки страховика. Крім того, національний ринок перестраховання є дуже перспективним з точки зору інтеграції до міжнародного страхового простору, що викликано низьким рівнем фінансової міцності перестраховиків-резидентів та як наслідок необхідністю пошуку більш надійних партнерів з точки зору забезпечення фінансово-економічної безпеки, якими виступають міжнародні перестрахові організації.

Ключовим етапом страхового процесу є врегулювання збитків, що спричинила певна подія з настанням якої виникає обов'язок страховика щодо сплати страхового відшкодування відповідно до умов чинного договору страхування. Умови та строки розслідування причин страхового випадку, здійснення виплати страхового відшкодування регулюються ЗУ «Про страхування» та закріплено відповідними Правилами страхування. Проте, законодавством в галузі страхування також закріплено перелік підстав за яких страховик може відмовити в виплаті страхового відшкодування на законних підставах.

Кожен з наведених етапів страхового процесу є вичерпним та потребує окремої уваги, бо має прямий вплив на якість здійснення страхової діяльності з ціллю забезпечення економічної безпеки ринку страхування України. Концептуально запропонований процес створення страхової послуги з моменту усвідомлення ризику до моменту його реалізації в якості страхової події можливо застосувати практично до кожної страхової послуги в умовах національного ринку страхування. Проте, під час аналітичної апробації страхового процесу було виявлено дискусійність питання щодо моменту набуття чинності договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. З одного боку, в страховому та цивільному законодавстві закріплено, що договір страхування вступає в силу в день наступний після дня сплати страхового платежу, або його частини, а з іншого, наявність у страхувальника полісу обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів посвідчує факт укладання договору даного виду страхування, а момент набрання чинності полісом зазначається в ньому, що не відповідає схематично запропонованому страховому процесу [5]. Така невідповідність на практиці створює підґрунтя для розвитку страхового шахрайства як з боку страхувальника, так і з боку страховика або, частіше, страхового посередника, що суперечить одному з основних принципів страхування – максимальної сумлінності сторін.

Висновки. Проаналізувавши основні наукові концепції щодо визначення поняття страхування виявлено, що протягом всього періоду свого вивчення страхування як наукова категорія зазнає постійних змін та уточнень, що пов'язано з різними поглядами провідних науковців на масштаби вивчення категорії страхування, тому в якості визначення страхування, як комплексного процесу створення страхової послуги до моменту реалізації ризику, що покладено в основу даної страхової послуги, запропоновано розглядати страховий процес. В ході аналітичної апробації визначено, що запропонований страховий процес є здебільшого універсальним, проте не без виключень. Також визначено та проаналізовано кожен з етапів страхового процесу як невід'ємної її частини та зроблено висновок стосовно доцільності практичного застосування даного процесу в умовах національного ринку страхових послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Страхування : підручник / [Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Пікус Р. В. та ін.] ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
2. Ширінян Л.В. Фінансове регулювання страхового ринку: проблеми теорії та практики: монографія/ Л.В.Ширінян. – Наукове видання. – К.: Видавництво «Центр Учбової літератури», 2014. -458 с.
3. Страхування: Підручник / Кер. авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2ге, перероб. і доп. – КНЕУ, 2002. – 599 с.

4. Страховое дело / Под ред. Проф. Рейтмана Л.И. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 524 с.
5. Шахов В.В. Страхование: Учебник для вузов. – М.: Страховой полис: ЮНИТИ, 1997. – 311 с.
6. Говорушко Т.А. Страхові послуги. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 400 с.
7. Коньшин Ф. В. Государственное страхование в СССР. — 3-е изд., перераб. и доп. / Ф. В. Коньшин. — М. : Госфиниздат, 1957. — 287 с.
8. ЗУ «Про страхування». Електронний ресурс. Режим доступу. - <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/page>
9. Пацурія Н. Генезис і сутність страхування: аналіз наукових концепцій. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки, випуск №87/2011.- С.38-42
10. Цивільний кодекс України. Електронний ресурс. Режим доступу. - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
11. Дахно І. І. Міжнародне приватне право: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 316 с. Електронний ресурс. Режим доступу. - <http://readbookz.com/pbooks/book-38/ua/chapter-1980/>
12. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 673 від 27.10.2011 р. Електронний ресурс. Режим доступу. - <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1483-11>